

Іван ЛОПУШИНСЬКИЙ, Віталій СОЛОВИХ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ДЕРЖАВІ

Постановка проблеми. Соціалізація постає як входження людини до соціально-економічної структури суспільства через процес мобілізації, сукупністю методів, які забезпечують таке входження у соціальну сферу є виховання. Політична соціалізація представлена як адаптація індивіда до політичної системи, де особистість є об'єктом впливу політичної системи, виконавцем політичних функцій. Джерело влади та політичного порядку вбачається в цінностях і цілях, встановлених людьми, тому й особистість розглядається як первинна інстанція по відношенню до політичної системи.

В даному дослідженні встановлюються такі параметри аналізу, як діяльність органів державної влади, що виступають, з одного боку, об'єктами політичних дій громадян, а з іншого, – суб'єктами регламентації цих дій, функціонування політичних та неполітичних організацій, залучаючись до яких особа реалізує свої політичні інтереси та цілі, виконує політичні функції в рамках політичної системи, наявна політико-правова система, що регулює та санкціонує політичні дії індивідів та груп, встановлюючи рамки політичної активності, впроваджуючи стандарти політичної поведінки, міру застосування примусу до їх виконання. Так, для сучасних демократичних країн характерний тип політичної соціалізації, що передбачає активне включення особистості у політичний процес на основі усвідомлених групових та індивідуальних інтересів. Для таких суспільств характерна "організаційна модель" у взаємозв'язку особистості та політичної системи. У цілому, демократичні процедури формування органів влади створюють можливість широкої участі індивідів у політичному житті суспільства, стимулюючи стійку заінтересованість громадян у політичній системі та активну участь в ній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі накопичений цілий комплекс теоретичних наробок, присвячених аналізу взаємозв'язку особистості і соціуму, становлення особистості під впливом соціальних норм і цінностей, взаємодії людини та політичної системи, соціально, соціально-психологічному, внутрішньо особистісному рівнів цієї взаємодії, механізмів формування "політичної людини" з певними якостями громадянина, причин поведінки індивідів у політиці, можливості стабілізації політичної системи, суспільства в цілому шляхом наступності поколінь [2, с. 38]. Такий широкий спектр досліджень процесу входження особи у політичне життя суспільства на всіх рівнях вимагає систематизації та критичного осмислення ідей та підходів, що лягли в основу сучасної теорії політичної соціалізації. Не применшуючи значення розробок українських вчених, треба зазначити, що в них відсутні комплексні теоретичні дослідження процесу політичної соціалізації як складової становлення демократії, а також аналіз змін, що відбуваються в характері його протікання, спрямованості та змісті під впливом демократичних перетворень суспільства. Також відсутні роботи, що присвячені виявленню загальних рис та закономірностей протікання процесу політичної соціалізації в сучасних суспільствах

**ЛОПУШИНСЬКИЙ
Іван Петрович,**

доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри державного управління і місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету, заслужений працівник освіти України, м. Херсон.

Анотація. у статті досліджуються особливості політичної соціалізації сучасних держав. Вивчено належність традиційних інститутів соціалізації до трансформаційних процесів під впливом соціокультурних змін суспільства. З'ясовано безпосередність впливу якісних змін системних процесів суспільної організації в напрямку демократизації на динаміку протікання соціалізації та політичної соціалізації.

Ключові слова: соціалізація, трансформаційні процеси, соціокультурні зміни, політична соціалізація, становлення особистості, особа, соціум, демократизація, суспільна організація.

УДК
351.84:35.072.2:342.5

**СОЛОВИХ
Віталій
Павлович,**

доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри політології та філософії Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України, м. Харків.

Анотація. у статті досліджуються особливості політичної соціалізації сучасних держав. Вивчено приналежність традиційних інститутів соціалізації до трансформаційних процесів під впливом соціокультурних змін суспільства. З'ясовано безпосередність впливу якісних змін системних процесів суспільної організації в напрямку демократизації на динаміку протікання соціалізації та політичної соціалізації.

Ключові слова: соціалізація, трансформаційні процеси, соціокультурні зміни, політична соціалізація, становлення особистості, особа, соціум, демократизація, суспільна організація.

УДК
351.84:35.072.2:342.5

з врахуванням всієї динамічності світового політичного процесу. Залишається без уваги розгляд загальних особливостей розвитку політичної соціалізації в ряді країн, що схожі за специфікою трансформаційних процесів.

Визначення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Перспективи подальших вітчизняних та зарубіжних досліджень детермінуються необхідністю вивчення закономірностей процесу демократизації у сучасному світі та виявлення тих перемінних, які безпосередньо впливають на модифікацію політичної соціалізації [7, с. 92]. Розглянувши основні етапи розвитку та сучасний рівень розробленості проблематики політичної соціалізації перейдемо до розгляду підходів аналізу особистості в політиці з метою висвітлення методологічних основ дослідження та з'ясування політологічного змісту цих теорій.

У цілому, аналіз у підході до розуміння політичної соціалізації ставить питання про необхідність всебічного дослідження формування цілісної особистості, розуміння включення її в суспільний процес в єдності поведінки, свідомості та мотивації. Розробки концепцій політичної соціалізації в науці пов'язані з вирішенням проблеми впливу політичної системи на індивіда. Теоретики системного аналізу звертаються до теорій ролей, що були вироблені в соціології та соціальній психології. Головна увага приділяється соціально-психологічному аспекту ролі, що пов'язаний з суб'єктивним сприйняттям тієї чи іншої ролі як самим її виконавцем, так й соціальним оточенням.

Застосування психологічних методів для дослідження політики не доповнювалися інституціональним аналізом на макрорівні. Головною метою є спрямованість на пошук встановлення політичного порядку та стабільного функціонування політичної системи. Одним з механізмів розглядається як соціалізуючий варіант нав'язування політичних ціннісних орієнтацій, установок, норм політичної поведінки, виконання ролей необхідних для підтримання політичної системи [10, с. 8]. Однак, теоретики системного аналізу звужують розуміння політичної соціалізації до меж відносно стабільних систем.

Метою статті є запропонувати теоретико-методологічні засади соціалізації та політичної соціалізації особи в державі.

Для цього потрібно вирішити низку завдань:

1. Дослідити процеси політичної соціалізації в країні, що спрямовані на формування особистості в контексті її політичної участі.

2. Вивчити приналежність традиційних інститутів соціалізації до трансформаційних процесів під впливом соціокультурних змін суспільства.

3. Проаналізувати взаємозв'язок особи та соціуму і становлення особистості під впливом соціальних норм і цінностей.

З'ясувати безпосередність впливу якісних змін системних процесів суспільної організації в напрямку демократизації на динаміку протікання соціалізації та політичної соціалізації.

Вклад основного матеріалу. Ефективного застосування знаходить порівняльний метод в теорії політики для співставлення політичних інститутів, їх функцій та політичних процесів різних суспільств, визначення специфіки окремих політичних систем, але в тісному взаємозв'язку з конкретно-історичним підходом.

Одним з елементів політичної системи визначалася політична культура, що й окреслило проблемне коло теоретичних досліджень з використанням відповідних методів, в рамках яких відбувався аналіз політичної соціалізації. Проблему політичної соціалізації піднімали у зв'язку з питанням політичної освіти як складової частини політичної культури, що включає в себе різні види знань: політична інформованість, політична грамотність, політична освіченість.

Ще одним елементом політичної культури було названо політичну усвідомленість, що означає розуміння індивідами своєї приналежності до соціальної спільності, політичних інтересів та потреб, шляхів їх реалізації. Політична соціалізація розуміється з точки зору формування політичної культури, тобто як єдиний процес політичної освіти, виховання, формування політичної усвідомленості у суспільно-політичній діяльності. Показником високого ступеня засвоєння політичної культури є політична зрілість індивіда, яку він розуміє як результат політичного розвитку особистості, цілеспрямованого формування людини суспільством. Наявність стійких політичних ціннісних орієнтацій, стабільного та інтенсивного інтересу до політичного життя, здатність реалізувати на практиці політичні цілі, потреба в активній участі в політиці є ознакою політичної зрілості.

Можна виокремити механізм формування політичної свідомості індивіда, який відтворює структуру суспільної свідомості у певному зрізі: класовому, груповому. Цей механізм зводиться до наступного:

- формування системи потреб та соціальних очікувань;
- прийняття соціальних ролей й актуалізація потреб під впливом цих ролей;
- формування ціннісних орієнтацій, що відповідають ієрархії потреб та прийнятим соціальним ролям;
- ідеологічний вибір на основі соціально-політичних цінностей;
- ідентифікація своєї соціальної групи у відповідності до системи цінностей;
- усвідомлення власних цілей у соціально-політичній сфері на основі системи потреб, ціннісних орієнтацій, характеру групової самосвідомості;
- закріплення рівня очікувань та оцінки своїх можливостей впливати на політичну систему для реалізації усвідомлених інтересів.

Вчені відійшли від трактування політичної соціалізації як безперешкодного процесу переводу вимог системи в структуру особистості, передачі цінностей, норм, цілей, установок, довіри до влади від старшого покоління та автоматичного засвоєння їх молодшим. Вони зробили акцент на тому, що в процесі соціалізації індивід виступає не як об'єкт впливу, а є суб'єктом власного політичного розвитку, активним учасником політичних відносин [1, с. 9]. Політична соціалізація розглядалася як результат складної системи факторів, серед яких особливе значення має засвоєння соціального досвіду та конкретні соціальні умови існування індивіда.

З точки зору соціально-психологічного підходу, під соціалізацією розуміється двосторонній процес, що включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, а з іншого, процес активного сприйняття системи соціальних зв'язків індивідом за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище, або конкретніше – це процес входження людини до різних соціальних спільностей колективів і груп, а її соціальна діяльність виступає чинником соціалізації.

В такому розумінні політична соціалізація виступає паралельним процесом усвідомлення потреб та інтересів, цілей і способів їх реалізації у соціально-політичній сфері, оволодіння навиками соціально-політичної діяльності через виконання політичних ролей [3, с. 18].

Дослідження політичної соціалізації має ґрунтуватися на засадах комплексного підходу до застосування методів дослідження. Системний та структурно-функціональний метод дає можливість цілісного аналізу протікання процесу політичної соціалізації в політичній системі та виявлення впливу основних її елементів таких як

політична культура, політичні інститути, відносини, норми на специфіку політичної соціалізації в конкретному суспільстві. Порівняльний метод дозволить з'ясувати спільні риси процесів демократизації в конкретних авторитарних та тоталітарних суспільствах з метою їх узагальнення. Історичний метод дає можливість дослідити сутнісні характеристики політичних структур, відносин, норм, що були характерні для конкретного суспільства в минулому, сформований соціально-історичний досвід та відображений у сталих формах масової політичної свідомості, прослідкувати їх вплив на процес політичної соціалізації в нових історичних умовах існування суспільства.

Процес політичної соціалізації не зводиться лише до засвоєння соціального досвіду, що сконцентрований у політичній культурі або формуванню індивідуальної свідомості особистості. Не можна не враховувати значимості цього аспекту, тоді дії сприймаються та усвідомлюються суб'єктом як суспільний акт, як включення його до системи суспільних відносин. Застосовуючи даний підхід до проблеми політичної соціалізації, можна стверджувати, що аналіз повинен відбуватися через розкриття змісту взаємозв'язку політичної системи, як зовнішньої об'єктивної реальності і особистості, як суб'єкта політичної діяльності, а також визначення механізмів, форм і типів цього взаємозв'язку.

Система соціально-політичних уявлень є певним способом пізнання політичної реальності, що пов'язана не стільки з психологічними процесами особистості, скільки з історичним типом суспільства. Тоді можна стверджувати, що соціально-політичні уявлення є продуктом безпосереднього соціального спілкування, тобто залежать від суспільної організації і є колективними уявленнями про дану організацію, що сформовані на рівні повсякденної свідомості. Основна роль політичної культури в процесі політичної соціалізації полягає у встановленні найбільш загальних ідеалів та уявлень щодо політичних явищ та процесів, принципів політичної поведінки у відносинах з владою та її інститутами [11, с. 56].

Дії людини в політиці набувають усвідомленого і цілеспрямованого характеру, де рефлектуються умови досягнення мети, набір тих суспільно-політичних функцій, які необхідно виконати для задоволення своїх потреб, а також відбувається вибір способів діяльності. В основі політичної діяльності лежать потреби, інтереси та цілі, що обумовлені соціально-економічними умовами життя індивіда. На їх основі формуються ціннісні орієнтації та установки особистості. Ціннісні орієнтації спрямовують політичну поведінку людини на основі певного ставлення до соціально-політичних об'єктів.

Важливим механізмом політичної соціалізації є соціальна ідентифікація із групою, системою цінностей, що для неї характерна, інституціоналізованим типом політичних поглядів. Найбільша наукова проблема, що постає – це співвідношення вимог суспільства та вимог індивіда, тобто співпадіння індивідуального та соціального, яка до певної міри вирішується шляхом природної потреби людини належати до певної соціальної групи. Більш того ідентифікація індивіда із соціальною групою є первинною у самосвідомості особи. Однак, індивід може ідентифікувати себе з різними соціальними групами: професійною, демографічною, етнічною тощо, але формування системи ціннісних орієнтацій в даному випадку, пов'язане з прагматичним вибором людиною найбільш значимої для неї групи, а тому, мова йде про формування самосвідомості особи та здійснення на цій основі свідомого політичного вибору. Таким чином, соціальна ідентифікація є важливою складовою політичної соціалізації, адже визначає індивіда в якості групового суб'єкта політичної діяльності. Соціальна структура суспільства виступає проміжною ланкою між людиною та політичною сферою, базисом для формування індивідуальних мотивів політичної діяльності, переконань, поглядів, ціннісних орієнтацій.

Політичні інститути представляють собою історично сформовану структуру, що організує та регулює суспільне життя, впорядковує суспільні відносини, забезпечу-

ючи їм стійкість та стабільність. У вигляді видових понять виступають організаційні та нормативні політичні інститути. Політична організація даного суспільства, наявні соціально-політичні норми визначають весь процес становлення індивідів як суб'єктів політичної діяльності. Ці інститути обумовлюють процес залучення до всієї системи соціально-політичних відносин, включення в інституціональну структуру суспільства встановлюючи політико-рольові функції.

Отже, значення організаційних інститутів в процесі політичної соціалізації полягає у наступному: консолідація класу, соціальної групи з метою виявлення сутнісних інтересів та соціальних прагнень; регулювання дій членів даної групи на реалізацію соціальних інтересів; інтеграція в систему соціально-політичних відносин на основі колективних дій громадян; забезпечення стійкості суспільного життя, його оптимального розвитку на основі соціальної солідарності всіх колективів та груп [8, с. 37].

Головним інститутом політичної системи є держава, саме їй належить провідна роль у встановленні правової системи суспільства, визначенні правового статусу особи, наділення громадян певними правами та обов'язками, допущення певної міри свободи політичних дій. На основі встановлених норм відбувається інтеграція колективної організації суспільства. Вони задають межі індивідуальній та колективній діяльності встановлюючи відповідні обов'язки, права та характер санкцій за порушення норм, а також винагородження за їх дотримання.

Як зазначає О. Радченко, трансформація соціальної системи відбувається під впливом домінуючої в суспільстві політичної культури, але динаміка державотворчих процесів здатна привести політичну культуру до фрагментарності, розшаруванню, розколу, появи різних політичних субкультур. Отже, політичні інститути можна розглядати, з одного боку, як продукти відображення політичної культури, а з іншого боку вони самі становлять підвалини формування політичної культури. Можна сказати, що політична культура та державно-владний режим – це самостійні підсистеми політичного, вони впливають одна на одну та не можуть існувати одна без одної [12, с. 64]. Отже, процеси соціалізації, спрямовані владними інституціями, спираються на пануючу в суспільстві політичну культуру і мають за мету включення молоді в дану політичну культуру та сприйняття існуючого державно-владного режиму.

Лояльність щодо встановлених обов'язків, норм, ролей є основа інтеграції індивіда та суспільства. Вона досягається шляхом усвідомлення індивідами суспільних інтересів на основі ціннісної легітимації нормативного порядку суспільства. Правова система виступає методом досягнення інтеграції суспільства. Методи впливу на політичну діяльність індивідів, соціальних груп, колективів з боку політичних інститутів можуть бути різними: переконання, навіювання, накладання санкцій, винагородження.

Зміст взаємозв'язку політичної системи та особистості, як суб'єкта політичної діяльності розкривається через аналіз форм залученості індивідів до політичного життя суспільства. Людина вступає в систему соціально-політичних відносин в індивідуалізованій та груповій формах. Формування системи потреб, усвідомлення соціальних інтересів, що формують мотиваційну сферу особистості обумовлюють її індивідуальну політичну поведінку. Поведінка індивіда уявляє собою достатньо складну структуру, що містить наступні складові: специфічна реакція суб'єкта на певну ситуацію, або поведінковий акт; дія, що залежить від більш складних обставин, відповідає більш високому рівню регуляції поведінки в соціально-політичних умовах, встановлення зв'язку між політичною ситуацією та соціальною потребою суб'єкта; цілепокладання та ціледосягнення, що вибудовують цілісну структуру політичної діяльності.

Отже, поведінка індивіда в загальному вигляді – це вмотивована, цілеспрямована діяльність, що відображає позицію людини щодо соціальних та політичних об'єктів. Саме в діях відбувається формування певного ставлення до соціально-політичної

реальності, що стає елементом політичної свідомості особи, її сприйняття та переживання політичної дійсності. Організоване суспільство встановлює рамки поведінки, вносить її, однак не може вплинути на внутрішнє ставлення людини до даної системи відносин або норм, яка може бути нею не сприйнята [4, с. 238]. Тоді суспільнозначиме буде суперечити індивідуальнозначимому, а дії людини набуватимуть лише зовнішнього характеру не виконуючи функції особистісної інтеграції в суспільну організацію.

Так, в основі політичної позиції громадян лежить емоційне сприйняття даної політичної системи, що проявляється в індивідуальній лінії політичної поведінки. Така теза підтверджується тим, що навіть в умовах абсолютної соціальної та політичної несвободи, людина може здійснювати певний психологічний вибір: інтеріоризувати своє положення в політичній системі, соціальні та політичні норми, які фіксують такий підпорядкований стан у власну політичну орієнтацію, тобто сприймати функціонування політичної системи як належне, а також може на внутрішньому рівні не сприйняти своє положення, навіть за умови відсутності можливостей зовнішнього виразу своєї позиції в політичних акціях.

В залежності від типу політичної системи характер протікання процесу політичної соціалізації має свою специфіку. Розкриття змісту взаємозв'язку політичної системи та особистості, як суб'єкта політичної діяльності повинно здійснюватися через аналіз типів цього взаємозв'язку.

Характер такої взаємодії обумовлений співвідношенням різноманітних інтересів людини та суспільства, особистості та політичних інститутів даного суспільства. На нього впливають низка сукупних факторів: спосіб в який формуються органи влади, становище і роль громадських організацій та політичних партій, правовий статус особи, встановлена законодавча система, зміст і співвідношення дозволеної та забороненої політичної діяльності, порядок функціонування каральних та правоохоронних органів, рівень економічного розвитку суспільства, наявна соціальна структура, політична стабільність суспільства, а також ціннісні взірці та загальні принципи політичної поведінки, культурні традиції та моральні звичаї народу, що відображають тип політичної культури [5, с. 187].

Складовими демократичного політичного процесу в будь-якій країні є участь громадян на протязі всього процесу прийняття політичних рішень, які мають адекватні та рівні можливості для виявлення своїх позицій щодо кінцевого результату цих рішень; рівність громадян під час голосування, а також не застосування примусу та насильства; існування альтернативних незалежних від уряду джерел інформації, що дає змогу кожному визначити та обґрунтувати свій вибір, який відповідає інтересам індивіда.

Процес політичної соціалізації в демократичних країнах спрямований на формування особистості, яка зацікавлена у політичній участі, відчуває себе причетною до політичних процесів, психологічно готова до виконання політико-рольових функцій та має потенційну здатність до активних колективних дій в політиці. Колективні дії індивідів спрямовані на створення та перетворення соціальних умов свого існування, зміни практики соціальних відносин через політичну систему, що вимагає високого рівня самоідентифікації особистості.

Сучасну демократію можна охарактеризувати як систему, що створює оптимальні умови для самореалізації індивідів в якості групових суб'єктів. Хоча суб'єктність великих соціальних груп важко аналізувати в силу різного їх становища у соціальній структурі суспільства, неоднакових принципів та мотивів залучення їх членів в політичний процес, не можна не врахувати вплив рівня психологічної єдності та внутрішньогрупових зв'язків на процес політичної соціалізації в демократичному суспільстві.

Особливою рисою демократичних політичних режимів є наявність соціального плюралізму тобто нежорстка система соціальних статусів та ролей, що стимулює

індивіда до варіативного ціннісно-орієнтованого групового вибору на основі самоідентифікації. Груповий вибір політичної позиції тісно пов'язаний із соціальним становищем індивіда. Широка мережа асоціацій та організацій різного роду виступає каналами політичної діяльності індивідів у реалізації своїх цілей.

Соціально-політичні норми, в тому числі і правові, наділяють індивідів широкими правами та свободами, що дає можливість реалізації своїх інтересів у різних формах політичної залученості. З іншого боку, дана модель включає набір методів обмеження політичної активності мас з метою стабільного функціонування політичної системи. Політико-правові норми запроваджують загальні рамки політичної діяльності груп та індивідів, їх обов'язки та права, а також встановлюють ситуації в яких застосовується примус.

В демократичній політичній системі мінімальний діапазон політичної свободи корелюється з широким діапазоном конституційно забезпечених політичних прав. Однак, правова система не єдиний регулятор політичної поведінки індивідів, вона знаходиться у тісній взаємодії з політичною культурою демократичного суспільства, що підтримує та відтворює політичний порядок [9, с. 284]. Тут слід зазначити, що саме засобом політичної культури впроваджується в масову політичну свідомість ще один принцип даної моделі політичної соціалізації: принцип громадянства, як основи консолідованості дій в політиці. Значення демократичної політичної культури у формуванні даного принципу полягає у створенні ефективних механізмів реалізації громадянських якостей людини, перетворення зовнішніх форм регулювання суспільно-політичного життя у політичні установки.

Ще однією особливістю політичної соціалізації цього типу політичних систем є локалізація соціальних груп, чітка орієнтація на соціальну приналежність лише до однієї групи. Цьому сприяє інституціональна організація суспільства впливаючи на формування неоднорідних соціально-політичних установок населення. Однак, не ізольованість політичних субкультур, вільна циркуляція інтересів та поглядів в політичній сфері дає можливість встановити консенсус населення щодо підтримки демократичного політичного режиму, ідентифікацію з політичною системою в цілому.

Вивчення сутнісних характеристик процесу політичної соціалізації невід'ємне від конкретних-історичних умов його протікання. Тому, дослідження політичної соціалізації має включати: політичну організацію даного суспільства, наявні соціально-політичні норми, що визначають весь процес становлення індивідів як суб'єктів політичної діяльності; зміст соціально-історичного досвіду, що сконцентрований у політичній культурі; структуру соціальної системи, як проміжної ланки між людиною та політичною системою, що виступає базисом для формування індивідуальних мотивів політичної діяльності, переконань, поглядів, ціннісних орієнтацій тощо [6].

Для демократичних політичних режимів характерна "організаційна модель" суть якої полягає у активному включенні особистості у політичний процес на основі усвідомлених групових та індивідуальних інтересів. Основні риси її проявляються у тому, що громадяни беруть активну участь у процесі прийняття політичних рішень, домінують колективні форми політичної участі, приватні інтереси організовані в асоціації, а унормування політичної активності відбувається шляхом встановлення правових меж політичної діяльності індивідів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Становлення особистості через засвоєння соціального досвіду, взаємозв'язок з історичним розвитком суспільства, входження в соціальну структуру суспільства утруднюється у зв'язку з ускладненням суспільних відносин. Соціалізація включає не лише контрольований, цілеспрямований вплив, але й стихійні, спонтанні процеси, які так чи інакше впливають на формування особистості.

Соціалізація не може бути односпрямованим процесом на єдиний кінцевий результат; цей процес відбувається протягом усього життя людини і має свої особливості на різних вікових етапах, включає власну активність індивіда та варіативність

поведінки особистості; набір ціннісних орієнтацій, установок, поглядів тощо, може бути різним; на процес соціалізації впливає велика кількість факторів, агентів, інститутів, які не зводяться до ієрархічної системи впливів і розвиваються за власними законами, тому соціалізація не є результатом виховання чи навчання, освіти; традиційні інститути соціалізації знаходяться в процесі трансформації під впливом соціокультурних змін суспільства.

Процес політичної соціалізації обумовлений розвитком всієї системи наявних суспільно-політичних відносин та інститутів, точніше функціонуванням політичної системи суспільства, де політичний режим виступає провідним фактором. Ціннісні системи різних колективів, які засвоює індивід в процесі соціалізації, включають ідеали та норми демократичного ладу, що є основою соціальної солідарності та консенсусу в суспільстві. Якісні змін системних процесів суспільної організації в напрямку демократизації, що характерні для сучасних країн, безпосередньо впливають на динаміку протікання політичної соціалізації, її спрямованість та характер, обумовлюють набуття якісно нових рис.

Література:

1. Айвазян А.А. Гражданственность и гражданское участие (теоретико-методологический анализ) [Текст] : автореф. дис... канд. полит. наук : 23.00.02 "Політичні інститути та процеси" / А. А. Айвазян. – Екатеринбург, 2001. – 20 с.
2. Актуальные проблемы современной политической науки [Текст] : Сб. науч. ст. / Ю.С.Коноплин др. – М. : МПГУ-МЭЛИ, 2001. – 92 с.
3. Алексеенко И. Личность. Политика. Управление [Текст]. / И. В. Алексеенко. – К. : Знання України, 2001. – 191 с.
4. Арендт Х. Джерела тоталітаризму [Текст] / Ханна Арендт; пер. з англ. – К. : "Дух і літера", 2002. – 539 с.
5. Бжезинский З. Выбор: мировое господство или глобальное лидерство [Текст]. / З. Бжезинский. – М. : "Международные отношения", 2005. – 286 с.
6. Бідзюра І. Етапи і перспективи системних реформ в Україні [Текст] / І. Бідзюра // Політичний менеджмент. – 2004. – №1. – С. 75-81.
7. Гетьманчук М. Особливості перехідних суспільств [Текст]. / М. П. Гетьманчук. – Львів : "Львівська політехніка", 2002. – 114 с.
8. Грищенко З. Відчуття політичної ефективності у громадян: чи вірять українці у свою спроможність впливати на політику і у відповідальність влади [Текст] / З. Грищенко // Розвиток демократії в Україні: Матеріали міжнародної наукової конференції. – К. : Центр освітніх ініціатив, 2001. – С. 639-655.
9. Даль Р. Демократия и ее критики [Текст]. / Роберт Даль. – М. : РОССПЭН, 2003. – 564 с.
10. Дем'яненко В. Політична свідомість українського суспільства в умовах демократичної трансформації [Текст]: автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.02 "Політичні інститути та процеси" / В. М. Дем'яненко; Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова. – К, 2003. – 16 с.
11. Жадан І. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні [Текст] : Методичний посібник. / І. Жадан, С. Кисельов, О. Кисельова, С. Рябов. – К. : ТанDEM, 2004. – 80 с.
12. Радченко О. В. Громадянська політична культура як ціннісна основа демократичного державотворення в Україні / О. В. Радченко // Державне управління та місце самоврядування : зб.наук.пр. /редкол. : С. М. Серьогін (голов ред.) та ін. – Дніпропетровськ : ДрiДУ НАДУ, 2010. – № 1 (4).– С. 62–69.